

Programi za počinioce na Zapadnom Balkanu

Mapiranje postojećih praksi i daljeg razvoja

REZIME

Crna Gora

Funded by
the European Union

Programi za počinioce na Zapadnom Balkanu;
Mapiranje postojećih praksi i daljeg razvoja

Autorke: Sandra Jovanović Belotić
Berta Vall

Predloženo navođenje: Jovanović, S. & Vall, B. (2022). *Perpetrator Programmes in the Western Balkans; Mapping the Existing Practices and Ways Forward. Executive summary. Montenegro*. Berlin: The European Network for the Work With Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN).

Urednik: Irena Znidaršić Trbojević
Grafički dizajn: Monika Medvey

© 2022, European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence, Berlin
Leunaer Straße 7, 12681 Berlin
ISBN 978-92-990091-2-3
www.work-with-perpetrators.eu

Ovaj izveštaj napisan je u okviru STOPP projekta – „Podrška realizaciji programa za počinioce nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Turskoj i na Zapadnom Balkanu“. Projekat vodi Evropska mreža za rad s počiniocima nasilja u porodici-WWP EN u partnerstvu sa UN Women kao deo regionalnog programa za zaustavljanje nasilja nad ženama na Zapadnom Balkanu i Turskoj „*Implementing Norms, Changing Minds*“ (*Primena normi, promena svesti*), finansiranog od strane Evropske unije.

Ova publikacija nastala je uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj isključiva je odgovornost WWP EN i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Sadržaj ove publikacije ne odražava stavove UN Women, njenog Izvršnog odbora ili država članica Ujedinjenih nacija. Oznake u ovoj publikaciji ne impliciraju mišljenje o pravnom statusu bilo koje zemlje ili teritorije, ili njenih vlasti, ili povlačenja granica. Tekst nije uređen prema zvaničnim standardima publikacije i UN Women ne prihvata odgovornost za greške.

Kontekst i regionalne preporuke

Ovaj rezime iznosi ključne preporuke za budući razvoj programa za počiniocima. Zasnovan je na regionalnom istraživanju predstavljenom u izveštaju „Programi za počiniocima na Zapadnom Balkanu; Mapiranje postojećih praksi i daljeg razvoja”.

Istraživanje je imalo za cilj prikupljanje informacija o postojećim programima za počiniocima na Zapadnom Balkanu, njihovim karakteristikama i stepenu usklađenosti sa evropskim standardima kvaliteta i Istanbulskom konvencijom. Uz to, težište je stavljeno na analizu procesa primene člana 16 Istanbulske konvencije u svakoj zemlji. Istraživanje je obuhvatilo 26 programa za počiniocima i 21 službu za podršku preživelim u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu*, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji.

Iako je situacija u svakoj zemlji različita, tokom istraživanja identifikovano je nekoliko trendova koji ukazuju na potrebu poboljšanja aspekata pristupa programima za počiniocima i obezbeđenja njihovog kvaliteta, unapređenja koordiniranih politika i saradnje sa službama za podršku ženama i unapređenja rodne perspektive i sprovođenja minimalnih standarda prakse.

Programi za počiniocima su zakonski definisani u svim zemljama, ali je njihova primena u praksi nedovoljno razvijena. Postojeće mere ili kazne retko se izriču i nedostaju dostupne usluge. Ni u jednoj zemlji ne postoji konkretno, održivo, državno finansiranje programa za počiniocima. U Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji mnogi programi razvijeni su tako da se dodaju u delokrug rada već zaposlenih stručnjaka u nekim državnim službama, a ne kao specijalizovana služba. Nacionalni okviri u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori odražavaju klinički, a ne rodno informisan pristup nasilju. Programi su smešteni u centre za mentalno zdravlje i uglavnom se primenjuju u duhu prakse mentalnog zdravlja, posebno u Crnoj Gori.

U regionu postoji mala raznovrsnost programa u pogledu postojećih puteva za prijavljivanje za programe kao i slaba dostupnost programa različitim tipovima klijenata. Posebni programi u zatvorskom kontekstu ne postoje, osim pilot-inicijativa u Srbiji i rada koji su inicirale NVO u Albaniji. Posebni programi za seksualne prestupnike, kako je navedeno u članu 16 Istanbulske konvencije, takođe ne postoje. Ne postoji poseban pristup ili program za druge tipove počinitelja, kao što su počinioci zlostavljanja dece, počinioci žene i počinioci nasilja u drugim odnosima nasilja u porodici.

Zemlje su nisu učinile dovoljno u smislu obezbeđivanja kvaliteta rada s počiniocima. Standardi su usvojeni samo u Severnoj Makedoniji, dok u Srbiji i Albaniji postojeći standardi nisu usvojeni. U Crnoj Gori su izrađene „Smjernice za sprovođenje zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana“, koje predstavljaju vredan resurs, međutim, ne predstavljaju sveobuhvatne standarde. Organizacije koje rade na terenu udružile su svoje napore u nacionalne mreže u Srbiji i Albaniji, dok njihova uloga u procesu obezbeđenja kvaliteta još nije prepoznata. Ni u jednoj zemlji ne postoji sistemska evaluacija programa, osim projektnih inicijativa nekoliko nevladinih organizacija.

* Za Evropsku uniju, ova oznaka ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je s Rezolucijom SBUN 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova. Za UN Women, pozivanje na Kosovo biće shvaćeno u kontekstu Rezolucije 1244 (1999) Saveta bezbednosti UN.

Unapređenje pristupačnosti programa za počinioce i obezbeđenje njihovog kvaliteta neophodni su koraci za dalji razvoj programa za počinioce u regionu. Ove korake treba da vode relevantni vladini subjekti, jer država igra ključnu ulogu u definisanju okvira u svakoj zemlji. Ključne preporuke u ovom aspektu su:

- Razvoj programa za počinioce kao specijalizovanih usluga, uključujući dodelu specifičnih i održivih tokova finansiranja (ne samo kao dodataka postojećem delokrugu rada nekih stručnjaka ili institucija).
- Države treba da obezbede da se programi smeste u najpogodnije sektore, što će omogućiti njihovo sprovođenje u skladu s međunarodnim standardima bezbedne prakse.
- Postoji hitna potreba za povećanjem broja dostupnih programa u regionu.
- Programe koji se realizuju u zatvorima potrebno je proširiti sa opštih korektivnih aktivnosti na specifične programe koji se bave nasiljem nad ženama i nasiljem u porodici.
- Razvoj specifičnih programa za seksualne prestupnike.
- Potreban je razvoj konkretnih programa/pristupa za rad sa drugim tipovima počnilaca kao što su počinioci žene, počinioci zlostavljanja dece i počinioci nasilja u drugim odnosima.
- Razvoj/usvajanje nacionalnih standarda i mehanizama za praćenje njihove realizacije.
- Uspostavljanje systemske evaluacije programa za počinioce.
- Zakonodavni okvir treba da obuhvati sve prethodno navedene aspekte. Takođe bi trebalo da omogući različite puteve upućivanja na programe za počinioce.

Programi za počinioce u regionu još nisu našli svoje mesto u koordiniranom odgovoru zajednice na nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Saradnja se često svodi na upućivanje, umesto zajedničkog rada na operativnom i strateškom nivou. Ne postoji bliska saradnja između programa za počinioce i drugih specijalizovanih službi koje se bave problemima zloupotrebe supstanci ili mentalnog zdravlja. Iako u nekim zemljama (Severna Makedonija, Kosovo, Crna Gora) postoje mehanizmi upućivanja za počinioce nasilja koji se takođe suočavaju sa zloupotrebom supstanci, čini se da su ovi programi ograničeni na medicinsko lečenje bez usredsređivanja na uzroke nasilja.

Nivoi saradnje sa službama za podršku ženama razlikuju se od zemlje do zemlje. Najviši nivoi saradnje prisutni su u kontekstima u kojima programe postavljaju nevladine organizacije za podršku ženama, kao što su Albanija, delovi Bosne i Hercegovine i delovi Severne Makedonije. U Srbiji je ova saradnja ograničena na nekoliko gradova, dok se na Kosovu i u Crnoj Gori odvija na opštijem nivou (na primer saradnja u aktivnostima podizanja svesti), a ne u oblasti rada sa počiniocima.

Suštinski element saradnje sa službama za podršku ženama je uspostavljanje bezbednog kontakta s preživelim i podrška u kontekstu realizacije programa za počinioce. Bilo je samo nekoliko praksi u kojima je ova saradnja bila jasno definisana i u kojima su bile objašnjene uloge i odgovornosti svake stručne organizacije.

Unapređenje koordiniranih politika i saradnje sa službama za podršku ženama u regionu

jedan je od ključnih zadataka za razvoj programa u budućnosti. Ključne preporuke u ovom aspektu su:

- Svaka zemlja treba da razvije sveobuhvatan okvir za saradnju između programa za počiniocice i drugih relevantnih aktera. Programi za počiniocice treba da budu uključeni u rad nacionalnih koordinacionih grupa za nasilje u porodici u zemlji.
- Razvoj tesne saradnje s drugim specijalizovanim službama za rad s počiniocima koji imaju probleme vezane za zloupotrebu supstanci ili za mentalno zdravlje.
- Saradnju sa službama za podršku ženama treba ojačati, posebno u slučajevima Srbije, Kosova, Crne Gore i delova Bosne i Hercegovine u kojima programe ne vode ženske nevladine organizacije.
- Uspostavljanje jasnih procedura za kontakt i podršku preživelim; ovo je hitna potreba u svim zemljama u regionu. Postojeći programi treba da revidiraju svoju praksu, izrade i prieme procedure za kontaktiranje preživelih u svakom predmetu.

Iako se prakse razlikuju između organizacija i zemalja, u mnogim slučajevima postoji nedostatak rodne perspektive, dok je klinička ili psihoobrazovna perspektiva dominantna. Ovo je posebno važno na nivou realizacije programa i njegovog sadržaja. Mnogi programi navode da su u svoj rad ugradili rodne uloge, stereotype i maskulinitet. Postoje neki programi koji se ne bave ovim temama i usredsređuju se prevashodno ili isključivo na upravljanje besom, stresom i nenasilnom komunikacijom.

Identifikovane prakse procene i upravljanja rizikom u regionu su oblasti koje izazivaju zabrinutost. Većina mapiranih programa nema standardizovane procedure vezane za rizik koje se primenjuju u svakom predmetu. Mnogi programi ne koriste standardizovane alate za procenu rizika, dok neki ne uključuju perspektivu preživelih. Kao način za procenu rizika i upravljanje njime, neki programi koriste psihološko testiranje i instrumente, umesto sveobuhvatnijih procedura za procenu rizika. Neki se oslanjaju na procenu rizika drugih aktera, zanemarujući dinamičnu prirodu rizika.

Mnoge organizacije u regionu uglavnom sprovode individualni rad s počiniocima, dok neke obezbeđuju isključivo individualni rad. Potencijali grupnog rada u podsticanju promena nisu dovoljno iskorišćeni, zbog malog broja počinitelaca upućenih na programe, nedostatka resursa, programa ili obuke, ili oklevanja zbog stava muškaraca prema grupnom radu. Mnogi su prepoznali da su grupni programi s počiniocima prilično kratki, jer ih čini 12 grupnih sesija u Albaniji i 16 grupnih sesija u Severnoj Makedoniji i delovima Bosne i Hercegovine.¹ Znajući koliko su duboko ukorenjena uverenja koja podržavaju nasilno ponašanje, postoji sumnja da li ovi kratki programi mogu postići dugoročne promene.

1 Ovo se odnosi na broj grupnih sesija, a ne na trajanje celog programa. Programi obično imaju 2-4 individualne sesije u fazi prijema, pre grupnog rada.

Postoji hitna potreba za unapređenjem rodne perspektive i primenom minimalnih standarda prakse. Ključne preporuke u ovoj oblasti su:

- Rodna perspektiva treba da se primenjuje na svim nivoima programa. Ona treba da podupre programe za rad (u smislu osnovnih tema, principa), obuku zaposlenih, strukturu timova komoderatora (muški i ženski moderator), pristup u radu sa muškim i/ili ženskim klijentima.
- Treba podržati programe kako bi se jasno definisali i pridržavali kriterijuma za prijem koji prate standarde bezbedne prakse, ali i uzeti u obzir njihove resurse i trenutne kompetencije.
- Svi programi treba da analiziraju svoju praksu iz perspektive rizika i unesu neophodne promene. Preporučuje se da svaki program razvije i usvoji standardizovane procedure u vezi sa rizikom, ili još bolje, na nivou zemlje putem standarda ili protokola. Ove procedure treba da prate dobre prakse u proceni rizika, da uključe perspektivu preživele i da koriste neki od standardizovanih instrumenata za procenu rizika (kao što su SARA, DASH).
- Programi za počinioce nasilja se podstiču da sprovode grupni rad s počiniocima nasilja i da produže trajanje programa radi postizanja dugoročnijih efekata.

Preporuke za konkretne zemlje:

Crna Gora

Okvir programa za počiniocice u Crnoj Gori postoji, međutim, njegova uloga u uspostavljanju rada s počiniocima koji je zasnovan na sigurnosti preživelih je upitna. Programi su dostupni isključivo u centrima za mentalno zdravlje, s pretežno kliničkim fokusom. Čini se da postojećim nevladinim organizacijama koje podržavaju žene nedostaju informacije o programima s počiniocima, njihovoj važnosti i njihovoj potencijalnoj ulozi, osim jedne organizacije² koja je aktivna i inicira promene u ovoj oblasti. Glavne preporuke su sledeće:

- **Izmena postojećeg zakonodavnog okvira i postavljanje programa u odgovarajuće sektore.** Toplo se preporučuje da se postojeći okvir koji postavlja programe za počiniocice u centre za mentalno zdravlje preispita, analizira i poboljša. Prepoznati nedostaci u pružanju usluga centara za mentalno zdravlje su strukturalni i konceptualni i teško se mogu prevazići lakim intervencijama, poput obuka stručnog osoblja. U skladu s tim, treba izmeniti i dopuniti zakonodavni okvir.

Pri tome je neophodno imati na umu da programi za počiniocice treba da budu specijalizovane usluge, a ne dodaci postojećim uslugama i obimu posla stručnjaka u bilo kom sektoru.

Postojeći kapaciteti u zdravstvenom sektoru treba da se iskoriste za pružanje usluga počiniocima s problemima mentalnog zdravlja ili zloupotrebe supstanci, bilo kroz blisku saradnju sa novouspostavljenim programima za počiniocice, ili kroz pružanje usluga u okviru ovih institucija. Međutim, takođe je važno da programi za ove kategorije klijenata ne budu ograničeni samo na medicinski pristup.

- **Definisanje pružalaca usluga i povećanje njihovog broja širom zemlje.** Kada se sprovedu prethodne mere, ključno je povećati broj pružalaca usluga i obezbediti ih bar u svakom regionu, odnosno svakom većem gradu u zemlji. NVO sektor, posebno organizacije za podršku ženama, treba podsticati da razmotre svoju potencijalnu ulogu u ovom procesu, i treba ih podržati informacijama o programima za počiniocice, razmenom najboljih praksi i sl.

Neophodno je da se programi za počiniocice ne postavljaju kao samo još jedna od aktivnosti stručnjaka koji su već angažovani u nekim državnim službama, u bilo kom sektoru.

- **Definisanje konkretnog održivog finansiranja.** Potrebno je uspostaviti konkretno i održivo finansiranje programa, na način koji ne utiče na tokove finansiranja za preživele.
- **Unapređenje sprovođenja zakonskih rešenja.** Kada se definišu adekvatna zakonska rešenja, i kada postoji mreža pružalaca usluga, neophodno je uspostaviti i mehanizme praćenja njihove primene. Izricanja postojećih mera upućivanja na programe za počiniocice je bilo veoma malo u zemlji, i to se mora rešiti. Svi relevantni akteri treba da budu motivisani, senzibilisani i obučeni kako bi bili u stanju da razumeju relevantnost programa za počiniocice i svoje uloge.
- **Promena perspektive s kliničke na rodno informisanu.** Ovo je povezano s pomeranjem opšteg postojećeg okvira za rad s počiniocima u zemlji. Ipak, svi budući pružaoci usluga treba da ugrade rodno informisane perspektive kada su u pitanju počinioci i programi za počiniocice. Isto tako, budući zakonodavni okvir treba da ima ovu perspektivu u svim aspektima, čak i kada se definišu kadrovi i njihove kompetencije.
- **Izrada nacionalnog programa za rad sa počiniocima partnerskog nasilja.** Za nacionalnu primenu, potrebno je da postoji nacionalni program za počiniocice nasilja i obuka stručnjaka u vezi s tim. Pošto u zemlji nema iskusnih pružalaca usluga, vrlo je verovatno da će biti

2 NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve porodičnog nasilja, Podgorica.

potrebna eksterna ekspertiza. Od suštinskog je značaja da ovaj program ne bude usredsređen samo na promenu ponašanja, već da uključi širu perspektivu koja daje prioritet radu s više agencija, saradnji s podrškom za preživjele, kao i procenu rizika i upravljanje. Takođe je veoma važno da ceo program bude u skladu sa Istanbulskom konvencijom i međunarodnim standardima, u pogledu ključnih elemenata, programa, trajanja i slično.

- **Razvoj programa u zatvorskom okruženju.** Trebalo bi razviti posebne programe za zatvorsko okruženje i planirati njihovo sprovođenje širom zemlje. Ovi programi moraju biti povezani sa programima za počiniocima u zajednici, kako bi se planirala postepenala podrška. Saradnja sa službama za podršku preživjelim je važna u svakoj fazi.
- **Razvoj mehanizama za obezbeđenje kvaliteta u zemlji.** Preporučuje se da se razviju nacionalni standardi za rad s počiniocima usredsređeni na preživjele, koji bi postavili kriterijume, ali i usmeravali rad organizacija. Praćenje primene standarda može se razviti kroz uspostavljanje procesa akreditacije. Evaluacija programa treba da bude integrisana u standarde i da bude na nivou cele zemlje, primenom iste metodologije i istih instrumenata.
- **Razvijanje usluga za seksualne prestupnike i druge tipove klijenata (kao što su počinioci žene, počinioci zlostavljanja dece, počinioci nasilja u porodici);** svaka kategorija klijenata zahteva poseban program koji treba razviti. Međutim, imajući u vidu da su programi za partnersko nasilje nedovoljno razvijeni, preporučuje se da se tim programima da prioritet, a da se u kasnijim fazama težište stavi na druge tipove klijenata.

The European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN)

Founded in 2014, the European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN) is a membership organisation with members including perpetrator programmes, research institutes, and victim/survivor support services. Today, we unite over 60 members across Europe for a common goal: accountable, effective, and victim-centred perpetrator work.

We believe that gender-based violence violates women's human rights and aim to create a gender equitable world by supporting member organisations in their work with those who choose to use violence in intimate partnerships, predominantly men.

As an umbrella organisation, WWP EN supports its members in offering and developing responsible, victim-focused perpetrator work. As part of our capacity-building, we offer innovative and essential training for perpetrator programmes. Additionally, we work to promote the Istanbul Convention together with a growing network of European and global partners.

To build a European dataset on the effectiveness of perpetrator work and support perpetrator programmes in showing their positive impact, WWP EN offers the IMPACT Outcome Monitoring Toolkit.